COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. Jansen
april 1993

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
B. Lamberts
mei 1990

C. **STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE**
A. Schuurman
september 1993

D. **GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN**
A. Schuurman
september 1993

E. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
1988

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Verkaveling
   3.2. Agrarisch grondgebruik
   3.3. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.4. Visuele karakteristiek huidige landschap

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Waterwegen
   4.3. Spoor- en tramwegen
   4.4. Dijken
   4.5. Militaire infrastructuur
   4.6. Nutsbedrijven

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Noordwijk aan Zee
      5.2.2. Noordwijk-binnen.
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Noordwijk ligt in de provincie Zuid-Holland en is in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) ingedeeld in de regio West-Rijnland (Figuur 1). De huidige zeven buurgemeenten van Noordwijk zijn respectievelijk noord, oost, zuid: Zandvoort in de provincie Noord-Holland en Noordwijkerhout, Hillegom, Lisse, Voorhout, Rijnsburg en Katwijk in de provincie Zuid-Holland. In het westen grenst de gemeente aan de Noordzee.

De oostgrens van de gemeente loopt grotendeels langs poldersloten en voor een klein deel door de Trekvaart van Haarlem naar Leiden. De noordgrens loopt in een rechte lijn dwars door de duinen. De westgrens loopt evenwijdig aan de kustlijn door de Noordzee. In het zuiden, de grens met Katwijk, is er in 1970 een grenswijziging geweest, onder invloed van woningbouw en infrastructurele werken, waardoor de grens over honderden meters in noordelijk richting verschoven is.

De gemeente Noordwijk telt twee kernen: Noordwijk aan Zee en Noordwijk-binnen.

Het grondgebied van de gemeente heeft een totaal oppervlak van 51,89 km², bestaande uit land, binnenwater en buitenwater (de Noordzee). Met een totaal aantal inwoners van 25.386 (1992) op 35,86 km² landoppervlak resulteert dat in een dichtheid van 708 inwoners per km².

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Zuid-Holland kent aan het oppervlak slechts afzettingen uit het jongste geologische tijdperk: het Holoceen (8000 v.Chr-heden). Het gaat om de grondsoorten zand, klei en veen. In Noordwijk ligt voornamelijk zand aan het oppervlak, wat deels te danken is aan drastische ingrepen van de mens in de bodem. In het zuidoosten van de gemeente zijn kleigronden te vinden. Klei en veen zijn verder vaak op veel plaatsen in de diepere bodemlagen aanwezig.

In de periode van 8000 tot 4800 jaar geleden was er een toenemende invloed van de zee te bespeuren door klimaatsverbeteringen, waardoor de zeespiegel steeg; overal in het Zuid-Hollands kustgebied werd zeeklei afgezet. Vanaf circa 2500 v. Chr nam de invloed van de zee echter af: opgeworpen strandwallen blokkeerden de zee langs het gehele Zuid-Hollandse kustgebied. Alleen de monding van de Oude Rijn vormde een onderbreking in de strandwallen. Verantwoordelijk voor de vorming van die strandwallen was de zee zelf: uit het voorhanden zijnde losse materiaal (zand) werden de strandwallen door stroming en golfslag gevormd. De strandwallen lagen min of meer evenwijdig, landinwaarts van de huidige kustlijn. In een aantal fasen ontstonden drie strandwallen, alle noord-zuid georiënteerd, maar op enige afstand van elkaar gelegen. Ze zijn nog steeds in het landschap van Zuid-Holland aan te wijzen. Noordwijk en Noordwijkerhout liggen op de - vanaf het oosten gerekend- derde strandwal, die omstreeks 1000 v. Chr. gevormd werd. Na vorming van de strandwallen stoof de wind de zandmassa's op tot reliëfrijke zandgebieden, waardoor ze ook de 'Oude Duinen' genoemd worden. De Oude Duinen kwamen op enkele meters boven NAP te liggen. Omdat de westelijke strandwallen gevormd werden in een tijd met een hogere zeespiegel zijn ze hoger dan de oostelijke strandwallen. Vanaf de 16e eeuw werden de Oude Duinen afgezand, omdat er zand nodig was voor grondverbetering, wegaanleg en dijkaanleg. Hierdoor kwamen de Oude Duinen op veel plaatsen decimeters tot meters lager te liggen (zie ook 3.1).

Tussen de strandwallen in lagen wat lager gelegen, vlakke gebieden, de zogenoemde strandvlakten. Die strandvlakten waren drassige gebieden, omdat de zeewaarts gelegen strandwallen een goede afwatering beletten. In dit drassige milieu kon veenvorming op gang komen.

Omstreeks 1500 v. Chr. nam de invloed van de zee weer toe. Via de monding van de Oude Rijn, waar de reeks strandwallen onderbroken werd, kon de zee zijn invloed op het achterland doen gelden. Op de strandvlaktes kon de zee jonge zeeklei afzetten, die als een film over de strandvlaktegronden ligt, ter weerszijden van de Oude Rijn. Dit proces eindigde toen in de 9e eeuw de monding van de Oude Rijn verzandde. Door overstuiving van de Oude Duinen met nieuwe zandpakketten, werden tussen 1200 en 1600 de Jonge Duinen gevormd. Het zijn de zeer reliëfrijke en hoge duinen die nu de kustlijn vormen met een gemiddelde hoogte van 10 meter N.A.P. Door de vorming van de Jonge Duinen en de daaraan voorafgaande verzanding van de monding van de Oude Rijn eindigde definitief de invloed van de zee op het achter de huidige kustlijn gelegen gebied. Eindresultaat was een landschap met zandruggen, met daar tussenin vlaktes opgebouwd uit verschillende lagen. De strandvlaktes in het zuiden van de gemeente Noordwijk kennen op de oor-

spronkelijk zandlaag een kleilaag van zo'n 10 centimeter dik, waarop zich een veenlaag van een meter dik kon ontwikkelen. Deze veenlaag wordt hier en daar afgewisseld met een dekzandlaag van 50-70 cm. Door vegetatie en neerslag ontkalkte deze zandlaag. De vlaktes kennen door verschillen in opbouw van de bodem en daardoor verschillen in klink hoogteverschillen.

Vanaf de Middeleeuwen ging de mens een steeds grotere rol spelen in het bepalen van de bodemgesteldheid. Vanaf de 16e eeuw werden de Oude Duinen afgezand en geëgaliseerd ten behoeve van de zandbehoeften in de Hollandse steden. De strandvlaktes werden vanaf de late 19e eeuw kunstmatig geschikt gemaakt voor de bollenteelt. Hiervoor werden de gronden op verschillende manieren bedekt met een laagje zand, zodat op veel plaatsen nu zand aan het oppervlak ligt (zie ook 3.1). Op deze wijze werden veel strandvlakte-terreinen kunstmatig geschikt gemaakt voor de bollenteelt. In de polders Hoogeweg en Vinkeveld ligt echter nog lichte zavel of zeeklei aan het oppervlak.

De hoogteligging varieert sterk. De Jonge Duinen in het westen van de gemeente zijn tot 25 meter hoog. Direct ten oosten van deze duinen liggen de zanderijgronden op een hoogte van tussen de 0,5 en 1,5 meter N.A.P. In het uiterste zuidoosten van de gemeente liggen strandvlaktegronden op enkele decimeters onder NAP.

2.2. Afwatering

In de Middeleeuwen was de afwatering van het gebied ten noorden van de Oude Rijn zeer gebrekkig: de monding van de Oude Rijn verzandde, en het aangevoerde water verspreidde zich in noordelijke richting over de strandvlaktes naar het IJ en de Zuiderzee. Om de afwateringsproblemen effectief aan te pakken werd omstreeks 1220 het Hoogheemraadschap Rijnland opgericht. Het grondgebied van de gemeente Noordwijk behoort tot dit hoogheemraadschap, dat nog steeds bestaat.

In 1572 probeerde dit Hoogheemraadschap de duinen bij Katwijk door te graven en zo de monding van de Oude Rijn te herstellen en de afwatering in haar gebied te verbeteren. Door dichtslibbing mislukte deze poging. Begin 19e eeuw lukte een nieuwe poging wel: in 1807 werd een nieuwe doorgang in de Katwijkse duinen voltooid. Via dit 'Katwijks uitwateringskanaal' èn het 'Additionele kanaal' uit dezelfde tijd kon een grote hoeveelheid water via natuurlijke lozing, via sluizen, op de Noordzee geloosd worden. In de loop van de 19e eeuw verbeterde de waterbeheersing verder: het Additionele Kanaal werd verbreed en uitgediept, het Oegstgeesterkanaal werd aangelegd en in 1880 kwam er een groot stoomgemaal te Katwijk, waardoor ook bij een hoge buitenwaterstand op kunstmatige wijze binnenwater geloosd kon worden.

Noordwijk bestaat in het westen vooral uit hoog gelegen zandgronden, die ook voor een groot deel uit niet in cultuur gebrachte duinen bestaan. Deze gronden kennen geen afwateringsproblemen; ze wateren op volstrekt natuurlijke wijze af, waardoor poldervorming in het verleden achterwege bleef. Voor de gronden in de strandvlakten was afwatering wel van belang. Deze gronden lagen lager dan de Oude en Jonge Duinen en door klink van de venige bodems kwamen de gronden ook steeds lager te liggen, waardoor ze steeds meer te kampen hadden met wateroverlast.

De Zwetterpolder ligt deels in Noordwijk en deels in Noordwijkerhout. Polderkades zijn aanwezig en een aantal zandvaarten, op Noordwijkerhouts grondgebied, doorsnijden de polder: de Fagel, de Vogel en de Leeuwenhorster zandvaart. Een gemaal, uitslaand op de Trekvaart, gelegen in Noordwijkerhout, vlakbij de grens met Noordwijk zorgt, voor de bemaling. In 1989 ging dit gemaal over op dieselbemaling.

Toen de bollencultuur einde 19e eeuw massaal om zich heen begon te grijpen, werd een perfecte waterbeheersing noodzakelijk. Bollen gedijen het best in gebieden met een grondwaterstand van zo'n 50 cm. onder N.A.P. Een aantal hooggelegen gebieden voldeden daar niet aan en werden inmalingspolder. De Noordwijkerpolder die deels in Noordwijk, deels in Noordwijkerhout ligt is zo'n inmalingspolder. In de zeer hoge polder heeft het water een hoger peil dan in Rijnlands boezem. Water wordt ingelaten via drie elektrische gemalen (via de Maandagse watering en de Trekvaart), de (natuurlijke) uitwatering wordt geregeld met schuiven. In 1879 werd de polder vergroot met een gebied ten noorden van de Dinsdagse watering, op het grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout. Ook de polder Vinkeveld is een inmalingspolder die op 0,3 tot 1,5 meter boven N.A.P. ligt.

De Noordzijderpolder wordt niet bemalen; het noordelijk deel, van de polder ligt drie meter hoger dan het zuidelijk deel. Het noordelijk deel kent door de lage waterstand dan ook duidelijk schralere weilanden. Ook Langeveld wordt niet bemalen, maar werd na de oorlog wel geschikt gemaakt voor bloembollenkweek. Bijzonder is dat er vier terassen werden aangelegd om het hoogteverschil tussen duinen en boezemwater te overbruggen.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Verkaveling

De eerste bewoners in het gebied van de huidige gemeente Noordwijk waren jagers en verzamelaars die sedert 8000 v. Chr het landschap bevolkten. Sporen van meer permanente vestiging dateren van 2.500 jaar geleden, toen op de hogere gronden, de Oude Duinen zich de eerste landbouwers vestigden. De Oude Duinen waren daarmee de eerste ontginningsbasis in het gebied. Tussen de 7e en 11e eeuw na Chr. raakten grote delen van de Oude Duinen, ontgonnen; de bossen (eik, beuk, iep) werden er gerooid en de grond in onregelmatige blokken verkaveld. Aanvankelijk waren het eilandjes in een verder nog woeste omgeving. Van die blokverkaveling is momenteel weinig meer te zien, doordat einde 19e eeuw het grondgebruik een drastische wijziging onderging, door het massaal om zich heen grijpen van de bollenteelt. Rond 1500 n. Chr. was alle bos op de strandwallen en vlaktes verdwenen. Nederzettingen als Noordwijk en de handelswegen werden op de strandwal aangelegd.

De Jonge Duinen werden van oudsher ook al intensief gebruikt door de mens: in de 14e eeuw werden er konijnen uitgezet voor pels en vlees, varkens werden gehoed in de duinbossen, blekerijen haalden zuiver water uit de duinen, in de 17e eeuw waren er ontginningspogingen voor veldjes rogge en aardappelen. De natuurlijke duinbossen verdwenen en ervoor in de plaats kwam heide-achtige begroeiing, beweid met schapen en geiten, waardoor weer zandverstuivingen ontstonden. De duinen hadden tot 1900 dan ook een veel kaler uiterlijk dan nu. Rond 1900 werden daarom naaldbossen bij Noordwijk aangeplant, om verstuiving op landbouwgronden achter de duinen tegen te gaan.

In de late 19e en de 20e eeuw veranderde menselijke activiteiten het aanzien en bodemstructuur van het gebied drastisch. De eerste uitbreiding van de bollenteelt geschiedde door afzandingen van de meest geschikte gebieden: de Oude Duinen. Het landschap veranderde erdoor: heuvels, bossen en valleien maakten plaats voor een vlak landschap met lijnrechte vaarsloten en wegen. In de 20e eeuw wilde men ook van de minder geschikte gronden bollengrond maken: de strandvlaktegronden. Deze gronden waren in hun natuurlijke staat niet geschikt als bollengrond. Op verschillende wijzen werden deze gronden drastisch aangepakt: 1. omspuitingen: machines zuigen de zandlagen van grote diepte op en deponeren dat op de oude bovenlaag. Dit gebeurde in delen van de Hoogewegpolder. 2. diepdelven: het handmatig boven halen van zandlagen tot drie meter diepte. 3. Uitvenen en invaren: het verwijderen van de veenlaag en vervolgens opbrengen van een laag zand. Dit gebeurde in de jaren 50 in Langeveld. 4. Bezanden: op de bovenlaag een laag kalkrijk zand aanbrengen.

3.2. Agrarisch grondgebruik

Van het grondgebied van de gemeente Noordwijk bestaat ongeveer de helft uit Jonge Duinen. Deze gronden kregen nooit, afgezien van een enkel weiland of aardappelveldje, een agrarische functie. Het voor agrarische doeleinden in gebruik zijnde stuk grond bestaat uit een smalle reep in het noorden van de gemeente, welke zich verder naar het zuiden in oostelijke richting verbreedt.

Omstreeks 1850 was er vooral rond de kern Noordwijk-binnen en in Langeveld een intensieve teelt van kruiden, hyacinthen, groenten en fruit. In totaal besloeg dat slechts een zeer klein oppervlak. Het grootste deel van het in cultuur gebrachte deel van de gemeente werd gebruikt voor veeteelt en in mindere mate voor akkerbouw.

De teelt van kruiden was al een oude Noordwijkse specialiteit, maar was rond 1850 al over zijn hoogtepunt heen. Rond 1570 werden de eerste kruiden geteeld, op de plaats waar nu het Breloft-villapark ligt. Door de geschikte grond, het gunstige klimaat en de nabijheid van de Leidse universiteit kwam die kruidenteelt op. In de 18e eeuw bloeide en groeide de kruidenkweek en ging er wekelijks een kruidenschuit naar Amsterdam om er kruiden te verkopen. Omstreeks 1800 stond die kruidenkweek op zijn hoogtepunt, toen zo'n 70 hectare met kruiden beplant waren. Na 1800 nam dat af tot 17 hectare in 1880. In 1920 waren er nog slechts drie kwekers over en in 1959 werd nog maar 7 hectare met kruiden beteeld. Het drogen van kruiden gebeurde ook in Noordwijk. In de 19e en 20e eeuw verviel de kruidenteelt door concurrentie uit het buitenland en inmiddels uitgevonden chemische substituten.

Hoewel de teelt van bloembollen pas einde 19e eeuw massaal om zich heen zou gaan grijpen, was Noordwijk al in de 18e eeuw een belangrijk centrum voor de kweek van hyacinthen. De bollen werden gekweekt op terreinen die door afzanding en ontbossing geschikt waren gemaakt. In 1822 waren er 60 hyacinthenkwekers in de gemeente Noordwijk. Al in 1857 werd de Vereniging Flora opgericht. In 1882 werd in Noordwijk de plaatselijk afdeling van de Algemene Vereniging voor bloembollencultuur opgericht, waarna Flora verdween.

Een andere intensieve teelt, naast kruiden en hyacinthen was de groenten- en fruitkweek, - vooral voor de Amsterdamse markt. Een deel van de oogst werd gedroogd en als scheepsvoorraad ingeslagen.

Aan het eind van de 19e eeuw veranderde iets wezenlijks in het agrarisch grondgebruik in de gemeente Noordwijk. Bloembollen werden overal op de wereld een gewild artikel, en de vraag was enorm. Na aanvankelijke uitbreiding van de bollenteelt in het oostelijk bollengebied, rond Lisse en Hillegom, werd na circa 1890 ook ten westen van de Trekvaart het areaal bollen enorm uitgebreid. In 1887 waren er in Noordwijk 72 hectaren met bollen beplant, in 1898 was dat al 252 hectare, en waren er 250 kwekers actief. De bollen werden uitgevoerd ondermeer naar Engeland, Duitsland, Scandinavië, Rusland en Amerika. De uitbreiding van het areaal bollen ging ten koste van buitenplaatsen (Vinkeveld en Haarduinen) en het areaal akkerland en weiland. De uitbreiding van het bollenareaal zou doorgaan tot 1914, toen de Eerste Wereldoorlog een einde maakte aan de export van bollen. Veel kwekers schakelden toen (tijdelijk) over op groenten, die gemakkelijk waren te verkopen aan Duitsland. Na de eerste wereldoorlog hervatte de uitbreiding van het bollenareaal, tot ongeveer 1930, toen de wereldcrisis en later de Tweede Wereldoorlog een einde maakten aan de bollenexpansie. Veel Noordwijkse bollenbedrijfjes hadden het zeer moeilijk in die jaren: ze waren klein en financieel veel wankeler dan de grotere, financieel gezondere bedrijven in het oostelijk bollengebied (Hillegom, Lisse).

Na de Tweede Wereldoorlog bleef de bollenteelt belangrijk. Het grootste deel van de grond met een agrarische functie wordt momenteel gebruikt voor de bollenteelt. De akkerbouw

is bijna geheel verdwenen. De weidegrond is bijna nog alleen daar te vinden, waar de grond ongeschikt is om er bollen op te kweken, of er bollengrond van te maken. Een nieuw fenomeen na de oorlog was de teelt in kassen, die nu te vinden is in Langeveld, de Noordwijkerpolder en Vinkeveld. Daarnaast gaan steeds meer bollenboeren over tot het in de bloem trekken van de bollen. Het is hen om de bloemen te doen en niet meer om de bollen.

3.3. Niet-agrarisch grondgebruik

De Jonge Duinen (inclusief strand) maakten en maken ruwweg de helft uit van het landoppervlak van de gemeente. De Jonge Duinen werden niet in cultuur gebracht, niet verkaveld en nauwelijks bewoond, wat niet wil zeggen dat ze niet gebruikt werden en worden. In de late Middeleeuwen al werden ze gebruikt, bijvoorbeeld om konijnen in uit te zetten en te stropen. Daarnaast vervullen de duinen natuurlijk de functie van hoofdwaterkering, die het Hollandse achterland tegen de Noordzee beschermt. Ook werden en worden de duinen gebruikt voor het winnen, opslaan en filtreren voor de drinkwaterbereiding. In de Noord-Hollandse gemeente Zandvoort worden de duinen al sedert de late 19e eeuw gebruikt om op grote schaal drinkwater te winnen. Vanaf de jaren 20 bleken die activiteiten gepaard te gaan met verdrogingsverschijnselen, reden waarom er vanaf 1956 gekozen werd om gebiedsvreemd water in te laten. In het uiterste noorden van de Noordwijkse duinen liggen dan ook enkele infiltratiekanalen in de duinen (het Van Limburg Stirumkanaal en het Oosterkanaal).

Op veel plaatsen werden de Noordwijkse duinen bebost met naaldhout. Eind 19e eeuw gebeurde dat in de duinen tussen Katwijk en Noordwijk, en omstreeks 1915 gebeurde hetzelfde met de Nederduinen en de Zuidduinen. De naaldbomen deden het echter minder goed dan verwacht, en de open plekken werden om die reden later met loofbomen beplant.

De duinen en de zee werden vanaf 1865 ook als toeristische attractie gepresenteerd. Nu, 130 jaar later is het gebruik van de duinen en de zee door toeristen en recreanten zeer intensief; zo liggen er bijvoorbeeld kilometers fiets- en wandelpaden in de duinen. Maar het gebruik van de duinen voor recreanten dateert al van voor de Tweede Wereldoorlog, toen rondom Noordwijk aan Zee de bebouwing van (zomer) villa's en hotels al oprukte (zie ook 5.2.1.). Ten dele ook voor de toeristen werd in 1915 in de Noordwijkse duinen een golfbaan aangelegd. Het was een negen-holes baan, gelegen in de duinen noordelijk van Noordwijk, noordelijk van het bosje Hoogwaak, tot aan de boerderij Puik en Duin. In 1928 kwamen er negen holes bij, op een terrein dat lag tussen de bebouwing van Noordwijk en het bestaande golfterrein. In de oorlog namen de Duitsers grote delen van de golfbaan in bezit. Na de oorlog werd het deel van het terrein waar in 1928 de tweede serie van negen holes was aangelegd niet meer hersteld. Er werden woningen gebouwd en Noordwijk moest tot 1972 verder met een negen holes baan. In 1972 werd verder naar het noorden een nieuwe 18-holes golfbaan geopend, die de oude verving. De nieuwe golfbaan van 60 hectare ligt tussen de Noraweg in het noorden, de zee in het oosten, de duinbossen in het westen en de Weideweg in het zuiden. Voor de bouw van de golfbaan waren omvangrijke grondverplaatsingen noodzakelijk en werd de schrale duingrond verbeterd met compost en kunstmest.

De gemeente Noordwijk kent naast de Jonge Duinen ook de Oude Duinen, de strandwallen, waarop Noordwijk-binnen ligt. Al vanaf de 16e eeuw werden deze gebieden hier en daar op kleine schaal afgezand. Voor de afvoer van het gewonnen zand werden zandvaarten aangelegd die in verbinding stonden met de Trekvaart. Het zand werd gebruikt voor grondverbetering, wegaanleg en dijkaanleg. Na 1890 werden op grotere schaal gebieden afgezand, in eerste instantie om geschikte grond te krijgen voor de bollenteelt, maar ook wel voor de fabricage van kalkzandsteen. Hiervoor lagen een aantal fabrieken in de directe omgeving van Noordwijk.

Vooral na de Tweede Wereldoorlog werd veel landbouwgrond opgeofferd aan de oprukkende bebouwing. Rondom Noordwijk-binnen werden verschillende moderne wijken gebouwd: Boerenbrug, Boeklaankwartiers, Grashoek, Middengebied, Vinkeveld. Er kwamen twee psychiatrische ziekenhuizen (Sancta Maria en de Van de Berghstichting) en tegen de duinrand aan verschenen diverse bungalowparken.

3.4. Visuele karakteristiek huidige landschap

De gemeente Noordwijk bestaat uit twee sterk contrasterende delen. In het westen zijn er de Jonge Duinen, een reliëfrijk duingebied met grote hoogteverschillen. In het oosten van de gemeente ligt het vlakke zanderij-landschap, met in het uiterste zuidoosten de weilanden die de overgang naar het rivierenlandschap markeren. De duinen en het achterliggende landschap lopen niet in elkaar over: de overgang is abrupt doordat de afgezande bollenvelden doorlopen tot tegen de binnenduinrand.

Het duingebied bestaat uit woeste grond, waar toch overal tekenen van menselijke aanwezigheid te bespeuren vallen: fiets- en wandelpaden, prikkeldraad, bordjes, een golfbaan, een zweefvliegveld, infiltratiekanalen van de waterleidingmaatschappij. De duinen zijn grotendeels begroeid met lage struiken en helmgras, maar hier en daar is het aanzien wat groener, bijvoorbeeld op de golfbaan (gras) en de aangeplante duinbossen aan de landzijde van de duinen. Vanaf het strand en vanaf de zeezijde van de duinen, is er een zeer wijds uitzicht over de zee tot aan de horizon. De bebouwing van Noordwijk aan Zee loopt door tot ver in de duinen.

De in cultuur gebrachte grond achter de duinen bestaat vooral uit zeer vlakke zandgrond, het zanderijlandschap. In de lente overheersen hier de kleuren van de in de bloem getrokken bloembollen. Hier en daar staan er kassen. In het zuiden van de gemeente is er nog veel grasland. Aan de binnenduinrand liggen nog enkele mooie, schilderachtige boerderijen met erfbeplanting. In het vlakke land achter de duinen is ook veel bebouwing te vinden: campings, twee psychiatrische inrichtingen, het ruimtevaartonderzoekscentrum ESTEC, de bebouwing van Noordwijk-binnen. In het zuidoosten van de gemeente vallen stadsrandverschijnselen als sportparken, infrastructurele werken en een zuiveringsinstallatie sterk op.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

In het gehele bollengebied, zowel ten oosten als ten westen van de Trekvaart, zijn de wegen vooral noord-zuid georiënteerd, omdat de meeste wegen over de hoge, droge, zanderige strandwallen liepen, die eveneens die noord-zuid oriëntatie kennen. De belangrijkste interregionale verbinding van oude datum in noord-zuidelijke richting lag buiten het grondgebied van de gemeente in het oostelijk bollengebied. Het was de weg die over de oostelijke strandwal en door de kernen Lisse en Sassenheim liep.

Een tweede oude weg met een noord-zuid richting was de weg die de kernen de Zilk, Noordwijkerhout, Noordwijk en Katwijk met elkaar verbindt. Omstreeks 1850 was dit nog een onverharde weg. Omstreeks de eeuwwisseling werd de weg verhard met puin of grind. Parallel aan deze weg liepen er van Noordwijk-binnen naar Noordwijkerhout nog twee wegen, die ook omstreeks de eeuwwisseling verhard werden. In 1925 werd de weg geteerd. Een tweede belangrijke noord-zuid georiënteerde weg was de trekweg langs de Trekvaart. Trekweg en Trekvaart liggen slechts voor een zeer klein deel op Noordwijks grondgebied. De Trekweg was speciaal bedoeld voor het jagen van trekschuiten tussen Leiden en Haarlem, maar ook ander verkeer maakte er gebruik van. De Trekweg kreeg omstreeks de eeuwwisseling een verharding van puin of grind. Met het minder belangrijk worden van het vervoer per trekschuit in de tweede helft 19e eeuw, werd ook deze weg van minder belang. Als laatste noord-zuid verbinding lag er een weg langs de binnenduinvoet, tot ver in de 20e eeuw slechts een zandpad, voor lokaal gebruik.

In oost-westelijke richting lagen ook een aantal wegen, die het grondgebied en de kernen van de gemeente Noordwijk koppelde aan de doorgaande wegen en kernen die ten oosten van de gemeente Noordwijk lagen. De Oude en de Nieuwe Zeeweg verbond Noordwijk-binnen met Noordwijk aan Zee. Beide wegen werden rond de eeuwwisseling verhard. De Lage weg verbond de Trekweg met Noordwijk-binnen. Deze weg was al omstreeks 1850 verhard.

In het duingebied waren oorspronkelijk maar enkele onverharde wegen, in oost-west richting het duingebied doorsnijdend. In 1915 werd in het noordelijk duingebied zo'n 24 kilometer weg aangelegd: de Oorlogsweg, de Randweg en vele zijweggetjes. In dezelfde tijd werden in de zuidduinen kleiwegen aangelegd.

Na de oorlog zorgden verschillende infrastructurele werken voor een vlottere doorstroming van verkeer en een beter ontsluiting van de badplaats Noordwijk aan Zee en het omringende bollengebied. Een nieuwe provinciale weg verbond de kernen Katwijk met Noordwijkerhout en de Zilk. Deze weg ging in het zuiden over Noordwijks grondgebied, en passeerde Noordwijk-binnen aan de oostkant. In het noordelijk duingebied kan de toerist tegenwoordig per auto het strand bereiken via de Langevelderslag, een verharde weg die tot vlakbij zee loopt met aan het eind een grote parkeerplaats met winkels.

4.2. Waterwegen

De enige belangrijke waterweg op het grondgebied van de gemeente Noordwijk is de Trekvaart van Haarlem naar Leiden, die slechts in het zuidoosten een klein deel over het grondgebied van de gemeente doorsnijdt. De Trekvaart werd in de jaren 1656/1657 aangelegd door de strandvlakte en langs de ambachtsgrenzen van Hillegom en Noordwijkerhout. Tot omstreeks 1850 was deze waterweg zeer belangrijk voor het personenvervoer tussen de beide Hollandse steden, maar na de eeuwwisseling verloor de Trekvaart de concurrentieslag met de inmiddels aangelegde spoorwegverbinding. Halverwege de trekvaart lag Halfweg, ten noorden daarvan heette de vaart de Haarlemmertrekvaart, ten zuiden ervan de Leidsche Trekvaart. In de jaren 1887/1888 werd de Haarlemmertrekvaart door het Hoogheemraadschap Rijnland verruimd en verdiept voor een betere afwatering. Door de 21 vaste bruggen heeft de vaart momenteel geen functie meer voor de binnenscheepvaart, wel voor de afwatering en de pleziervaart. Sedert 1844 staat de vaart ook in verbinding met het Oegstgeester kanaal. De aanwezigheid van de vaart stimuleerde in later eeuwen de aanleg van zandvaarten en afzandingen.

Daarnaast was de gemeente via een aantal weteringen verbonden met de Trekvaart en met het Oegstgeesterkanaal (einde 19e eeuw gegraven). De belangrijkste rol van deze weteringen was gelegen in de afwatering van de landbouwgebieden, maar tevens vervulden ze een functie voor het lokale scheepvaartverkeer bij het vervoer van agrarische produkten en de afvoer van zand na het afzanden van terreinen. Belangrijke weteringen waren de Dinsdagse wetering, de Woensdagse wetering en de Noordwijkse vaart.

In 1907 werd de Zuidbroekvaart, lopend van de Dinsdagse wetering naar den Geest gegraven. Onder de schiebrug lag een wetering, met als trace: Heilige Geestweg, Krocht, Scheveningse straat, dan in de tocht, vanuit Noordwijkerhout, langs volle baan, maar de Lijnbaansweg, langs het Dompad, de Pickestraat en de Spoelsloot.

In het uiterste noorden van de Noordwijkse duinen liggen enkele infiltratiekanalen (het van Limburg Stirumkanaal en het Oosterkanaal). Vanaf 1956 werd namelijk gebiedsvreemd water ingelaten, nadat was gebleken dat de winning van drinkwater in de duinen gepaard ging met verdrogingsverschijnselen.

4.3. Spoor- en tramwegen

In 1885 werd de stoomtramlijn Rijnsburg-Noordwijk geopend. De lijn werd aangelegd door de Hollandsche Ijzeren Spoorweg Maatschappij (HYSM) in opdracht van de Noordwijksche Stoomtramweg Maatschappij (NWSM). Bij Rijnsburg sloot de lijn aan op de al langer bestaande lijn Katwijk-Leiden. In 1909 kwam de lijn in handen van de Noord Zuid Hollandsche Tramweg Maatschappij (NZHTM), die de lijn in 1912 dubbelsporig maakte, elektrificeerde en bochten uit het tracé haalde. De lijn was belangrijk voor het vervoer van personen en goederen, en speelde vooral voor de oorlog een belangrijke rol in de ontwikkeling van het toerisme in Noordwijk. In 1960 werd de lijn opgeheven en vervangen door een buslijn.

De lijn ging van Leiden over Rijnsburg naar Noordwijk aan Zee. In Rijnsburg werd de lijn gesplitst in een deel dat naar Katwijk ging en een deel dat naar Noordwijk ging. De tram naar Noordwijk volgde het volgende tracé: over de Noordwijkerweg naar Noordwijkbinnen, waar de tram door de Voorstraat, langs het Raadhuis, en achter de kerk langs ging. Daarna kruiste de tram de Heilige Geestweg en vervolgde zijn weg over de vrije trambaan richting Oude Zeeweg. In Noordwijk aan Zee had de stoomtram de Zuid-boulevard als eindpunt. De elektrische tram kwam niet tot in de duinen en had de Huis ter Duinstraat als eindpunt.

Tussen 1887 en 1912 was er een tramomnibus van Noordwijk aan Zee naar Piet Gijzenbrug, om ondermeer badgasten van het daargelegen spoorwegstation (gemeente Voorhout) op te halen en af te zetten.

4.4. Dijken

Dijken en kades zijn er weinig in de gemeente te vinden. Veel wegen in de gemeente lijken over zanddijken te lopen, maar dit is slechts schijn: niet de wegen werden opgehoogd, maar het omringende gebied kwam lager te liggen door afzanding. De Zwetterpolder beschikt over kades. Daarnaast vervullen de duinen natuurlijk de functie van hoofdwaterkering.

4.5. Militaire infrastructuur

In de Tweede Wereldoorlog vreesden de Duitsers een geallieerde invasie uit zee. Om het gehele Europese kustgebied te kunnen verdedigen werd in 1942 de Atlantik wal gebouwd: een langs de gehele Europese kust gelegen parelsnoer van versterkingen die een invasie uit zee onmogelijk moest maken. Dorpen en steden aan de kust, zoals Noordwijk aan Zee, vormden in die verdedigingslinie voor de Duitsers een zwak punt, omdat de bestaande infrastructuur, die door het duingebied doorliep tot aan de zee, een zeer snelle opmars van geallieerde troepen richting binnenland mogelijk maakte. Daarom werden veel kustplaatsen extra verdedigd met tankmuren op boulevards, en werden hoge gebouwen als watertorens en vuurtorens afgebroken omdat die als oriëntatiepunten voor geallieerde vliegers konden dienen. Op de boulevard van Noordwijk werd een grote tankmuur gebouwd, die de kern afsloot van de zee. Na de oorlog werd de muur ontmanteld. Sloop viel slechts twee gebouwen op de boulevard ten deel: hotel Seehorst en het Oranje-hotel.

De kustgemeenten Noordwijk en Katwijk, met tussenliggend gebied, werden in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers aangewezen als 'Stützpunktgruppe', een extra verdedigde, strategisch belangrijke plaats in de Atlantikwal. Een Stutzpunktgruppe bestond uit een geconcentreerde groep kustverdedigingswerken: V-vormige, 8 meter diepe tankgrachten, twee meter hoge tankmuren, draketandversperringen. Wegen en spoorlijnen die het gebied doorkruisten konden afgesloten worden met verplaatsbare betonnen elementen. Binnen de ring van betonnen versperringen lagen: kustbatterijen, radarstations en commando-posten. Vaak werd bij de plaatsing van gebouwen en versperringen de natuurlijke eigenschappen van het landschap (een steile duinrug bijvoorbeeld) maximaal uitgebuit. Momenteel zijn in de gemeente Noordwijk nog bunkers te vinden ten noorden van de bebouwde kom van

Noordwijk-binnen, op het terrein van de van de Berghstichting en in de duinen noordelijk en zuidelijk van Noordwijk aan Zee.

4.6. Nutsbedrijven

In 1869 werd de petroleumgasfabriek aan de Westeinderbrug gesticht, die in 1898 gekocht werd door de gemeente. In 1902 werd de steenkolengasfabriek aan de nieuwe losplaats gesticht. Noordwijk werd in 1946 aangesloten op het gas. In 1910 werd de gemeente aangesloten op het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf van Leiden.In 1926 werd de gemeentelijke distributie van elektrische stroom opgericht. In 1905 werd er riolering in Noordwijk aan Zee aangelegd. In 1916 werd een gemeentelijke drinkwaterleiding opgericht.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Noordwijk bestaat uit twee kernen: Noordwijk aan Zee en Noordwijk-binnen. De oudste verbindingswegen tussen de beide dorpen waren de Oude Zeeweg en het Dompad, ook wel Kerkhofpad. Na afzanding van de binnenduinen werd in de 17e eeuw de Nieuwe Zeeweg aangelegd.

Naast Noordwijk-binnen en Noordwijk-aan Zee kent de gemeente nog de buurten Langeveld en de Klei en het gehucht Offem, alledrie in 5.3 behandeld.

Noordwijk-binnen en Noordwijk aan Zee samen kenden omstreeks 1500 een 300-tal haartsteden. De 19e en 20e eeuwse bevolkingsontwikkeling van de gemeente wordt in tabel 1. geschetst.

Tabel 1.: bevolkingsontwikkeling van de gemeente Noordwijk 1828-1992.

jaartal	aantal inwoners
1828	2.697
1837	2.927
1847	2.957
1860	3.099
1870	3.442
1880	3.714
1890	4.450
1910	6.392

jaartal	aantal inwoners
1920	7.981
1930	10.130
1940	12.056
1950	15.918
1960	18.496
1970	
1980	
1990	
1992	

De bevolking van de gemeente Noordwijk groeide in de periode 1828-1992 zonder onderbreking. Vanaf 1880 is er een versnelling in die groei te constateren. Waarschijnlijk is de ontwikkeling van toerisme en bollenteelt met de daardoor groeiende werkgelegenheid verantwoordelijk voor die versnelde bevolkingstoename.

5.2.1. Noordwijk aan Zee

Noordwijk aan Zee, ook wel Noordwijk-buiten genoemd, is al bekend vanaf 1200. Vanaf het eerste begin was visserij er het belangrijkste bestaansmiddel, vooral de kust-en haringvisserij. Ook de schelpenvisserij was een belangrijk bestaansmiddel. De bodem van de Jonge Duinen waarop het dorp lag, was ongeschikt voor de landbouw. Slechts een enkele boer hield er wat vee en had wat aardappelveldjes in de duinen. Na circa 1875 zou

Noordwijk aan Zee zich transformeren van een armelijke vissersplaats tot een (zeer luxe) badplaats. Dat ging gepaard met een snelle bevolkingsuitbreiding: in 1795 telde de kern 652 zielen, in 1811 zo'n 730, in 1840 700 zielen, in 1870 916 en in 1890 1606 zielen.

De Noordwijkse vissersschepen hebben altijd geopereerd vanaf het strand voor het dorp, nooit is er een haven geweest. In de winter en bij slecht weer vonden de schepen beschutting in het 'schuitegat' (bij de vuurtoren). In de 19e en vroege 20e eeuw werd de visserij steeds onbelangrijker. In 1886 waren er nog 16 Noordwijkse bomschuiten actief op de haringvangst, en twee schuiten visten op platvis. In 1904 waren nog slechts 11 bomschuiten actief en rond 1920 verdween het laatste Noordwijkse visserschip van het toneel. De Noordwijkse vissers vonden vanaf die tijd werk op de schepen van IJmuidense, Vlaardingse en Katwijkse vissers.

De Noordwijkse vissersschepen werden gemaakt op twee werven die het dorp rijk was aan het begin van de 19e eeuw. Hier werden de houten bomschepen gemaakt, en na voltooiing over het zand naar het strand gesleept. Omdat de visserij verdween, verdwenen ook de scheepswerven, de zuidwerf omstreeks 1850 en de noordwerf omstreeks 1900. De visverwerkende industrie (rokerijen) bleef langer bestaan, tot ver in de 20e eeuw. In 1950 waren er nog vijf rokerijen, waarvan drie in de Hoofdstraat en een in de Schoolstraat lagen. Momenteel is er nog een over. Eveneens samenhangend met de visserij was de mandenmakerij aan de Trompstraat/Schoolstraat.

In de tweede helft van de 19e eeuw werd de visserij in Noordwijk steeds onbelangrijker, maar het toerisme ontwikkelde zich juist zeer snel in die tijd. De ontwikkeling van Noordwijk aan Zee tot badplaats startte in 1866, toen de vier eerste badkoetsen in Scheveningen werden aangeschaft en een badmeester werd aangesteld. De koetsen zouden tot 1925 dienst doen. De badplaats zou zich snel ontwikkelen: in 1895 telde men 300 badgasten, in 1900 1455, in 1913 630 en in 1927 10370. Aanvankelijk kwamen er vooral rijke buitenlandse badgasten: uit Engeland, Oostenrijk, Rusland, India en vooral Duitsland, in de Eerste Wereldoorlog kwamen er vooral Nederlandse badgasten, vooral Utrechters.

Voorzieningen waren er zowel voor de Noordwijkers als voor de badgasten. Voor de toeristen werd in 1897 de Vereniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer in de badplaats Noordwijk en omstreken opgericht. Tot 1920 hield de vereniging kantoor in diverse cafés en hotels. Vanaf 1920 had men de beschikking over een eigen kantoor bij de elektrische tramhalte. Een lagere school, een kerk en een Gasthuis dateren al uit de 17e eeuw: in 1611 werd er een school gesticht en in 1647 werd een nieuwe kerk, aan de zuidelijke wand van de dorpsstraat gebouwd, die in 1900 en 1927 achterwaarts werd uitgebreid. In 1653 volgde de stichting van een Gasthuis, dat tot 1951 functioneerde. In de 19e eeuw volgden een reeks andere voorzieningen. In 1852 volgde de nieuwe vuurtoren op de Seinpostduin. In 1865 werd een stenen pomp aangelegd en in 1876 petroleum straatverlichting. De gereformeerde kerk werd in 1875 gebouwd, aan de Hoofdstraat en in 1899 weer afgebroken. Daarna werden de huidige kerk en de pastorie op dezelfde plek gebouwd. De lagere school lag in de 19e eeuw in de Gasthuissteeg (1846) en in 1907 kwam er een visserijschool bij. De vuurtoren aan de Koningin Wilhelminaboulevard dateert uit 1922.

De oudste, Middeleeuwse bebouwing van Noordwijk aan Zee lag rond het Calisplein, nu Palace-plein, en langs de Buurt- of Voorweg (het verlengde van de Nieuwe Zeeweg). Twee achterwegen waren: de huidige Abraham van Rooyenstraat, uitkomend op de Oude Zeeweg, en de Schoolstraat leidend naar de scheepswerf. De Dorpsstraat kende een dichte bebouwing met smalle huizen, met een omheind voortuintje. Oude vissershuisjes stonden vooral bij de Jan Kroonsweg en de Noorderwerf en in de buitenbocht van de Schoolstraat. Robarendjes-hol was een duindal met een bokkingrokerij. Aan het Calisplein lag een kapel met een waterput, nu staat vlakbij het plein de kerk met pastorie. Twee oude verbindingen tussen de beide Noordwijken waren: het Dompad en de Oude Zeeweg.

In de periode 1800-1945 breidde de bevolking en de bebouwing zich uit. De bebouwing breidt zich aanvankelijk uit in de periode 1800-1945 door een verdichting en uitbreiding van de kern langs de reeds aanwezige structuur (figuur 8a). Het grootste deel van deze uitbreiding kwam niet-planmatig tot stand. Alleen aan de Prins Bernhardlaan en de Piet Heinstraat was planmatige woningbouw uit de jaren 20 neergezet. Vooral de ontwikkeling van het toerisme bepaalde in Noordwijk aan Zee de laat 19e eeuwse en 20e eeuwse ruimtelijke ontwikkeling. De dynamiek in deze toeristische ontwikkeling was er de oorzaak van dat er van de oorspronkelijke vissershutten nog slechts enkele witgepleisterde exemplaren over zijn, gelegen tussen talrijke appartementencomplexen.

De eerste invloed van het toerisme op de bebouwing dateert van de jaren 80 van de vorige eeuw, toen de eerste plannen werden gemaakt om woeste duingrond bouwrijp te maken. In 1883 werd daartoe de Maatschappij Noordwijk tot exploitatie van duingronden opgericht, die in 1887 een nieuwe naam kreeg: 'de Noordwijksche Duinexploitatie Maatschappij', die op haar beurt in 1900 werd geliquideerd. In 1901 tenslotte werd de duinexploitatie maatschappij 'de Toekomst' opgericht. De eerste maatschappij kocht 90 ha duingrond van het rijk, 300 meter langs het noordstrand, 1200 meter langs het zuidstrand, en nam in 1883 tuinarchitect Wattez in dienst, die ter hoogte van de huidige Koningin Astrid Boulevard wegen in de woeste duingrond projecteerde, evenals een weide, een gracht met brug en het hotel Huis ter Duin. De brug stortte na een aantal jaren in, waarna de gracht weer dichtgegooid werd. Begin 20e eeuw werd op de weide van Wattez de beroemde tennisbanen van Noordwijk aangelegd. Huis ter Duin, op last van de Maatschappij gebouwd in de jaren 83-85 bleek noodlijdend en in 1887 werd het verkocht aan een Duitse zakenman die er een bloeiend hotel van wist te maken met verschillende dependances: Oud-Holland, Duin en Daal, Huis ter Zee (na de oorlog gesloopt). Huis Ter Duin bestaat nog en het massieve bouwblok op een hoge duin domineert de gehele omgeving. In de duinen werden in de jaren 90 de volgende wegen aangelegd: de Koepelweg, de Ceintuurbaan, de Rembrandtweg, de Boerhaaveweg, de Beethovenlaan, de Atjehweg, de Javaweg, de Van Hardenbroekweg, de Groot en Pieternel.

Naast Huis ter Duin werden er nog meer hotels gebouwd. In de jaren 90: Oud-Holland, Duin en Daal, Huis ter Zee, Noordzee, Zee en Duin. In 1909 werd de Poolster geopend, het Palace-hotel werd in 1912 geopend, en hotel Rembrandt in 1913. Zo werd na 1899 de Noordboulevard langzaam volgebouwd en toen in 1923 de vuurtoren gebouwd werd bleef de Noordboulevard tot in de jaren 70 bijna ongewijzigd. In 1888 verschenen de eerste particuliere zomervilla's. Verschillende villaparken kwamen tot stand in de jaren 20, o.a het villapark Breloft. Het oude schuitengat noordelijk van de oude kern werd in 1909

dichtgegooid en er werden particuliere villa's op gebouwd. In het Breloftpark werden particuliere villa's voor permanente bewoning gemaakt.

Ten behoeve van de badgasten werden ook voorzieningen en infrastructurele maatregelen genomen. In de jaren 20 werden in de duinen zes tennisbanen met terassen en groen aangelegd. In de Noordduinen werd in 1915 een golfterrein aangelegd, in 1926 uitgebreid met een opzichterswoning, een houten clubgebouw en een kelder met pompen. In 1972 werd dit golfterrein noordwaarts verplaatst. Vanaf 1885 was Noordwijk bereikbaar met de stoomtram. Voor de rails moest de duinhelling aan de Oude Zeeweg afgegraven worden, waarna deze weg werd bestraat en er villa's in de buurt verschenen. De bebouwing aan weerszijden van de weg werden aangeduid met de Noord- en Zuidbuurt.

Noordwijk aan Zee groeide uit tot een grote badplaats: in 1898 nog een plaats met 36 kleine pensions, hotels en huizen, dertig jaar later een plaats met 50 hotels en pensions, 128 huizen en appartementen en 89 villa's. Van deze eerste badplaatsbebouwing is weinig meer over: slechts enkele hotels en appartementen aan de Koningin Astrid Boulevard en in de achter deze Boulevard gelegen villawijk liggen nog een aantal oudere hotels en gave villa's van omstreeks de eeuwwisseling. De boulevard was omstreeks 1900 nog een zeer smal en onverhard zandpad. Noordwijk, begonnen als sjieke badplaats, evolueerde in het interbellum tot een familiebadplaats en werd na de oorlog een plaats met massa-recreatie en dagjestoeristen.

De badplaats was gehavend uit de oorlog te voorschijn gekomen. De wederopbouw na de oorlog verliep volgens reeds voor de oorlog vastgestelde uitgangspunten: in Noordwijk aan Zee moest compacte woningbouw komen, de beide Noordwijken moesten niet aan elkaar gebouwd worden, evenwijdig aan de boulevard kwam een parallelboulevard te liggen, die de echte boulevard van verkeer zou ontlasten en er moesten twee pleinen aangelegd worden.

Eén plein kwam op de plaats waar Noordboulevard, de Oude Zeeweg en de Hoofdstraat elkaar ontmoetten. Het tweede plein, het vuurtorenplein, werd in 1962 aangelegd, daar waar de Noordboulevard en de Q. van Uffordstraat elkaar ontmoeten. De boulevard van Noordwijk bestaat uit twee delen: de Koningin Astrid Boulevard en de Koningin Wilhelmina Boulevard. Huis Ter Duin is de scheiding tussen de beide boulevards. Op de boulevards is er uitzicht op zee, tot aan de horizon. De landzijde van de boulevards is bebouwd met hotels, en appartementencomplexen.

Het winkelbestand breidde zich na de oorlog fors uit, vooral in de Hoofdstraat en de Grent. Hier en aan de Oude Zeeweg kwamen ook diverse vermaakcentra (dancings). De hoteliers in de badplaats Noordwijk kregen het vanaf midden jaren 60 moeilijk, omdat toen veel Nederlanders hun vakanties in het buitenland gingen doorbrengen. Men probeerde dit op te lossen door een nieuwe markt aan te boren, de markt voor appartementen. Diverse complexen werden op de tekentafel gezet, maar slechts een aantal plannen werden verwezenlijkt. Door de recessie van begin jaren 80 zakte de markt voor appartementen eveneens in. Ondertussen waren er wel een aantal hotels gesloopt, en zonder bouw van appartementen op deze plaatsen resulteerde dit in open plekken. In 1976 ontstond een open plek aan de Noordboulevard door het afbranden en niet herbouwen van het Palace-hotel.

5.2.2. Noordwijk-binnen

Noordwijk-binnen is een vroeg-middeleeuws strandwallendorp. Volgens een legende werd er in 857 een kerk gesticht. De oudste vermelding van de plaats in een schriftelijke bron is uit 1313. In deze tijd stond het gebied bekend als 'Northgo', ofwel 'noordelijke gouw'. Al in de 14e eeuw was Noordwijk meer dan een agrarisch dorp, wat zich weerspiegelde in de grote, stenen, openbare gebouwen die het dorp herbergde: het Rechthuis, het Heilige Geesthuis (1340), het Weeshuis (1617 in de Kerkstraat), de Waag (1570), St. Jorisdoelen (15e eeuws met veel 19e eeuwse delen). In de 18e eeuw werden vooral door Leidenaren grote en voorname huizen aan de Voorstraat gebouwd. Noordwijk telde in 1840 1984 zielen, in 1870 2167 zielen en in 1890 2773 zielen.

Hoewel meer dan een agrarisch dorp, leefde het grootste deel van de inwoners van Noordwijk-binnen vooral van de landbouw. Van de 16e t/m de 19e eeuw was de kweek van kruiden belangrijk. De oudste kruidentuinen lagen aan: de Heerweg naar Katwijk, de Sonneveltstraat, de Molenstraat, de St. Jeroenskroft, Gooweg, Offem. In 1959 waren er in Noordwijk nog twee drogerijen over, waarvan er momenteel nog een in de Pickestraat over is.Daarnaast was Noordwijk een oud bollencentrum, waar vooral hyacinthen gekweekt werden, maar pas in de late 19e eeuw nam die bollenkweek een enorme vlucht. Vanouds werd er in Noordwijk ook fruit en groenten gekweekt, die op de markt in Amsterdam werden afgezet. De veeteelt was de tak van landbouw waarin het merendeel van de mensen een bestaan vond. In 1947 was 35% van de mannelijke beroepsbevolking werkzaam in de landbouw.

Naast de landbouw was ook de nijverheid een bestaansmiddel. Wat in de 17e en 18e eeuw grote rijkdom bracht was het vervaardigen en verduurzamen van touw en netten. In de 18e eeuw kende Noordijk 40 lijnbanen en 4 touwslagerijen. In taanderijen werd het touw verduurzaamd. In de 19e eeuw werd deze tak van nijverheid steeds minder belangrijk. In 1904 ging de laatste lijnbaan ter ziele. Een taanderij was er in de Abraham van Rooyenstraat, op de hoek van de Schuinelaan-Piet Gijsenweg. Andere takken van nijverheid waren: een conservenfabriek aan de Gooweg, later speelgoedfabriek. In de Lindenhofstraat waren twee ovens voor het drogen van kruiden.

Noordwijk was eeuwenlang een belangrijk onderwijscentrum. De volgende scholen waren belangrijk: de Latijnse school (1535-1726), de Franse Kostschool voor jonge heren (1633-1908) en de Franse dameskostschool (1728-1882). Het waren veelal zeer exclusieve scholen, omdat het schoolgeld hoog was. De oudste kerk, de Grote kerk, dateert uit de 11e eeuw en werd in 1450 vergroot, nodig omdat Noordwijk in 1429 bedevaartsoort was geworden. De toren is uit de 12e eeuw, waarin twee gevangeniscellen zaten die tot 1860 als zodanig gebruikt werden. In de 19e en 20e eeuw werden veel openbare gebouwen gebouwd. Het voormalig Raadhuis stamt uit 1883 en ligt in de Voorstraat. In 1887 werd het nieuwe Raadhuis gebouwd, dat in 1924 vergroot werd. Het PTT-kantoor uit 1870, ligt eveneens in de Voorstraat. De neo-gothische St. Jeroenskerk uit 1917 ligt tegenover het Lindenplein. De St. Jeroenskerk werd in 1834 gebouwd, in 1862 kwam er een toren aan, in 1925 gedeeltelijk vernieuwd met een totaal vernieuwde pastorie. De Gereformeerde kerk dateert uit 1899 en werd in 1919 vergroot. Aan de Duinweg werd in 1893 een ziekenbarak gebouwd. In 1857 werd een asschuur gebouwd. De gemeenteschool aan de Voorstraat werd

in 1859 geopend. De begraafplaatsen liggen alle buiten de bebouwde kom: één aan de Gooweg en één aan de Oude Zeeweg met oorlogsgraven uit de Tweede Wereldoorlog.

De oudste bebouwing van Noordwijk-binnen was te vinden rondom het Lindenplein en de Voorstraat, waaromheen alle grote openbare gebouwen stonden, daterend uit de 17e-20e eeuw. De Voorstraat was de oude verkeersader, deel van de noord-zuid gerichte weg over de strandwal van Noordwijkerhout naar Katwijk aan Zee/Katwijk aan de Rijn. Tegenwoordig neemt de Nieuwe Offemweg het doorgaande verkeer over van de Voorstraat. De Voorstraat herbergde veel horeca-faciliteiten, waar het Hof van Holland, anno 1880, nog aan herinnert. Langs de Voorstraat en het Lindenplein staan leilindes. Het midden van de Voorstraat is iets verbreed. Parallel aan de Voorstraat ligt de Offemweg, met bedrijfsgebouwen, woningen en een terrein voor het Koningsschieten, dat al sedert de 15e eeuw gebruikt wordt. Niveauverschillen binnen de bebouwde kom duiden op resten van niet afgezande strandwallen. De Voorstraat en omgeving is momenteel beschermd dorpsgezicht. De kern Noordwijk telt vele (agrarische) bedrijfsgebouwen. Het land van deze boeren ligt vaak in de Noordwijker- of in de Hoogewegpolder.

Vanuit de Voorstraat ontwikkelde de bebouwing zich langs de Gooweg, in het gebied tussen de Woensdagse watering en Dinsdagse watering (nu Wilhelminastraat). Ook langs de Douzastraat-Pickeweg-Oude Zeeweg, de oudste verbinding met Noordwijk aan Zee, kwam al vroeg bebouwing tot ontwikkeling. Uit de 17e eeuw dateert de Nieuwe Zeestraat, sedert die tijd de belangrijkste verbinding met Noordwijk aan Zee.

Het stratenpatroon van Noordwijk-binnen bleef tussen 1800 tot ver in de 20e eeuw dezelfde. Uitbreiding van het huizenbestand vond plaats door verdichting van de reeds bestaande bebouwingsstructuur (figuur 8a.). De Kerkstraat, de Bronkhorstlaan en de Molenlaan werden getransformeerd in winkelstraten. Uit de jaren twintig stamt de planmatige woningbouw aan de Katwijkse, Zandvoortse, Wassenaarse en IJmuidense straat. In 1878 werd het Wilhelmina-hofje gebouwd, twaalf woninkjes werden er gebouwd in opdracht van de hervormde diaconie. In 1953 werden de woninkjes gemoderniseerd. De Kroftwetering langs de Wilhelminastraat werd in de 20e eeuw overkluisd.

Na 1960 veranderde er veel in de ruimtelijke ontwikkeling door functieverschuivingen, saneringen en schaalvergroting. Uit de na-oorlogse periode dateren de rondwegen en de nieuwbouwwijken, die inmiddels de oude kern isoleren van de omringende geestgronden. Andere na-oorlogse ingrepen zijn: de sanering van de verkrotte 19e eeuwse buurtjes, het aanleggen van groot winkelbedrijven met parkeermogelijkheden, de Nieuwe Offemweg die de Voorstraat ontlastte van doorgaand verkeer. In de jaren 70 werd de Nieuwe Zeeweg doorgetrokken naar de Heilige Geestweg, die op zijn beurt weer werd rechtgetrokken.

5.3. Verspreide bebouwing

In het Vinkeveld, ten zuidwesten van Noordwijk-binnen staan hier en daar kleine stenen schafthuisjes voor de landarbeiders in de bollenteelt. Rondom Noordwijk-binnen ligt het landgoed Offem, waarvan het landhuis in 1953 werd afgebroken. De psychiatrische inrichting Sancta Maria ligt in het midden van de gemeente tegen de binnenduinrand aan en dateert uit de jaren dertig. Het ligt deels op het grondgebied van de gemeente

Noordwijk, deels in Noordwijkerhout. In het zuiden van de gemeente ligt de van de Berghstichting. Deze psychiatrische inrichting in Noordwijk-binnen werd in 1914 opgericht. In 1925 werd het tweede grote paviljoen gebouwd, in 1927 gevolgd door twee kleine paviljoens, de directeurswoning en een werkschuur, in 1931 volgden nog twee paviljoens. De beplanting probeerde men in overeenstemming te brengen met de landschappelijke omgeving. Vlak onder deze inrichting liggen de gebouwen van ESTEC. In het midden van de gemeente, tegen de duinrand aan, ligt een zuiveringsinstallatie, een tweede installatie ligt in het zuidoosten van de gemeente. Eveneens in het midden van de gemeente tegen de duinrand aan liggen bungalowparken en campings. Deze liggen ook in de Langevelderpolder, tegen de duinrand. Verspreid in de gemeente liggen ook bunkers uit de Tweede Wereldoorlog (zie 4.5.). Overal verspreid in de gemeente liggen boerderijen en bollenschuren, waarvan de concentratie wat hoger is in de buurten 'Langeveld', en in 'de Klei', in het zuiden van de gemeente. Bij de Zilk/Ruigenhoek ligt een zweefvliegveldterrein in de duinen.

LITERATUURLIJST

Algemeen en provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, (13 delen + suppl, Gorinchem, z.j.).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland* (onuitgegeven, Stichting Menno van Coehoorn, z.p., 1970).

- Beekman, A.A. *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage,...).

- *Een beeld van het Zuidhollandse landschap (1981-1988). Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland, deel 1* (6 delen, z.p., 1981).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari ....* (C.B.S., 's-Gravenhage, 1950-heden).

- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, ..).

- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, ...).

- Craandijk, J. *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes* (Haarlem, 1888)

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940* (proefschrift, T.H. Delft, 1984).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland* (8e dr., Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938, Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.* (Leiden, 1876).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.p.z.j.].

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland. Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.) *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W. *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, z.j. 1862)).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd* (z.p., 1968).

- *De molens van Zuid-Holland* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.) *Handboek der geografie van Nederland, deel III.* (6 delen. Zwolle, 1949-1959).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- Postma, C. (red.) *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland, deel III* (5 delen, 's-Gravenzande, 1963).

- *Provinciaal Verslag 1850-1940. Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*

- *Register van beschermde monumenten* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A. *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart.* (2e druk, Zutphen, 1985).

- Straalen, B. van, en B. van Oyen (red.), *Holland rond 1840. Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland* (Velsen/Den Haag, 1990).

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961) *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel I* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906).

- *Tuinbouwatlas van Nederland. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.* (z.p.z.j. 1941)

- Veen, H. van der, *Watertorens in Nederland* (Rotterdam, 1989).

- Vermooten, M. en Smit, T. *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Witkamp, P.H. *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877).

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- *De bollenstreek, een studie van de sociaal-economische structuur en de stedebouwkundige problemen, Landbouw-economisch Instituut, Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland, Economisch-technologisch Instituut voor Zuid-Holland* (z.p.z.j. 1957).

- Hilten, W. van, *Noordwijk als badplaats, deel VI* (Noordwijk, 1986).

- Kamp, A. van, *Vaarwel Blauwe Tram! De laatste jaren van het Noord Zuid Hollandse Trambedrijf* (Heiloo, 1989).

- Kloos, J., *Noordwijk in den loop der eeuwen* (Noordwijk, 1928).

- Niet, H. van der, W.J. Varkevisser en A.W. Weelen, *Noordwijk als vissersplaats, Op zoek naar het verleden, deel II* (Noordwijk, z.j.)

- *Noordwijks volksleven, Oud-Leidenserie, deel IV* (Leiden, 1959).

- Spanhaak, G., *Als een herder, gedenkboek uitgegeven in opdracht van de vereniging tot opvoeding en verpleging van geesteszwakke kinderen te Utrecht ter gelegenheid van haar zestig-jarig bestaan* (z.p. 1951).

- *75 jaar golf in Noordwijk* (Noordwijk, z.j. 1990)

- Verweg, K., *Noordwijks kruiden- en bollenteelt, Op zoek naar het verleden, deel IX* (Noordwijk, z.j.).

- Voort-Ruygrok, M.A.M. van der, *Noordwijk in oude ansichten, deel 1 en 2* (Zaltbommel, 1982).

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN:

- *Topografische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1:50.000. In: Grote historsiche atlas van Nederland, deel I, West-Nederland, 1839-1859* (Groningen, 1990).
  bladnummers:
  30 II: (Noordwijk aan Zee, Katwijk aan Zee, Leiden): uitgave: 1850/1851.

- Kuyper, J., *Gemeente-atlas van Nederland. Derde deel, Zuid-Holland* (Leeuwarden, 1865, herdruk Groningen, 1971).

- *Chromotopografische kaart des Rijks, 1:25.000. In: Historische Atlas Zuid-Holland* (Landsmeer, 1989).
  bladnummers:
  382 Noordwijk aan Zee, verkend: 1872, herzien: 1888/1902, uitgave: 1904.
  383 Lisse, verkend: 1875, herzien: 1888/1912, uitgave: 1914.
  401 Katwijk, verkend: 1875, herzien: 1888/1912, uitgave: 1912.
  402 Warmond, verkend: 1874, herzien: 1888/1903, uitgave: 1907.

- *Topografische kaart van Nederland, 1:25.000. In: Grote Provincie-atlas, Zuid-Holland* (Groningen, 1990).
  bladnummers:
  24H (Noordwijkerhout) uitgave: 1988
  30E (Katwijk aan Zee) uitgave: 1990
  30F (Leiden) uitgave: 1990.

Figuur 1a.

Gemeente Noordwijk

schaal 1 : 300.000

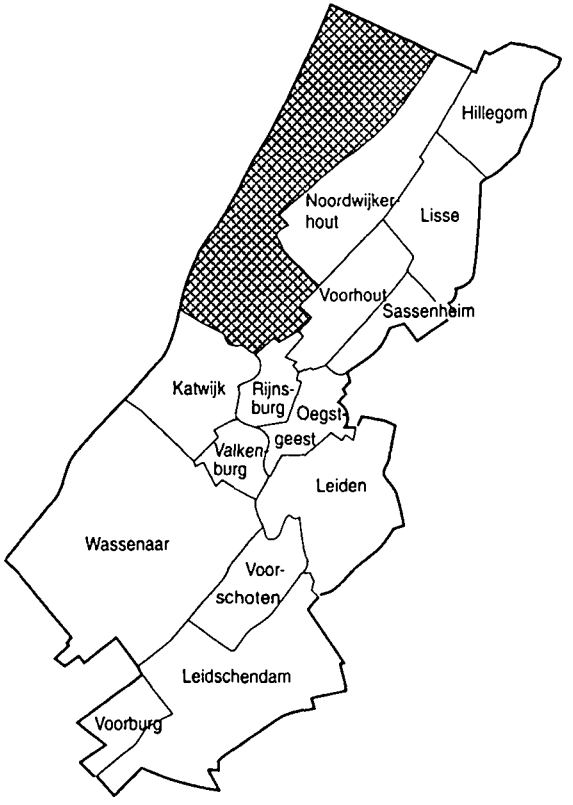

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 94.1076/7

Figuur 2. Noordwijk circa 1850. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnrs. 24 en 30 (1850-1851).

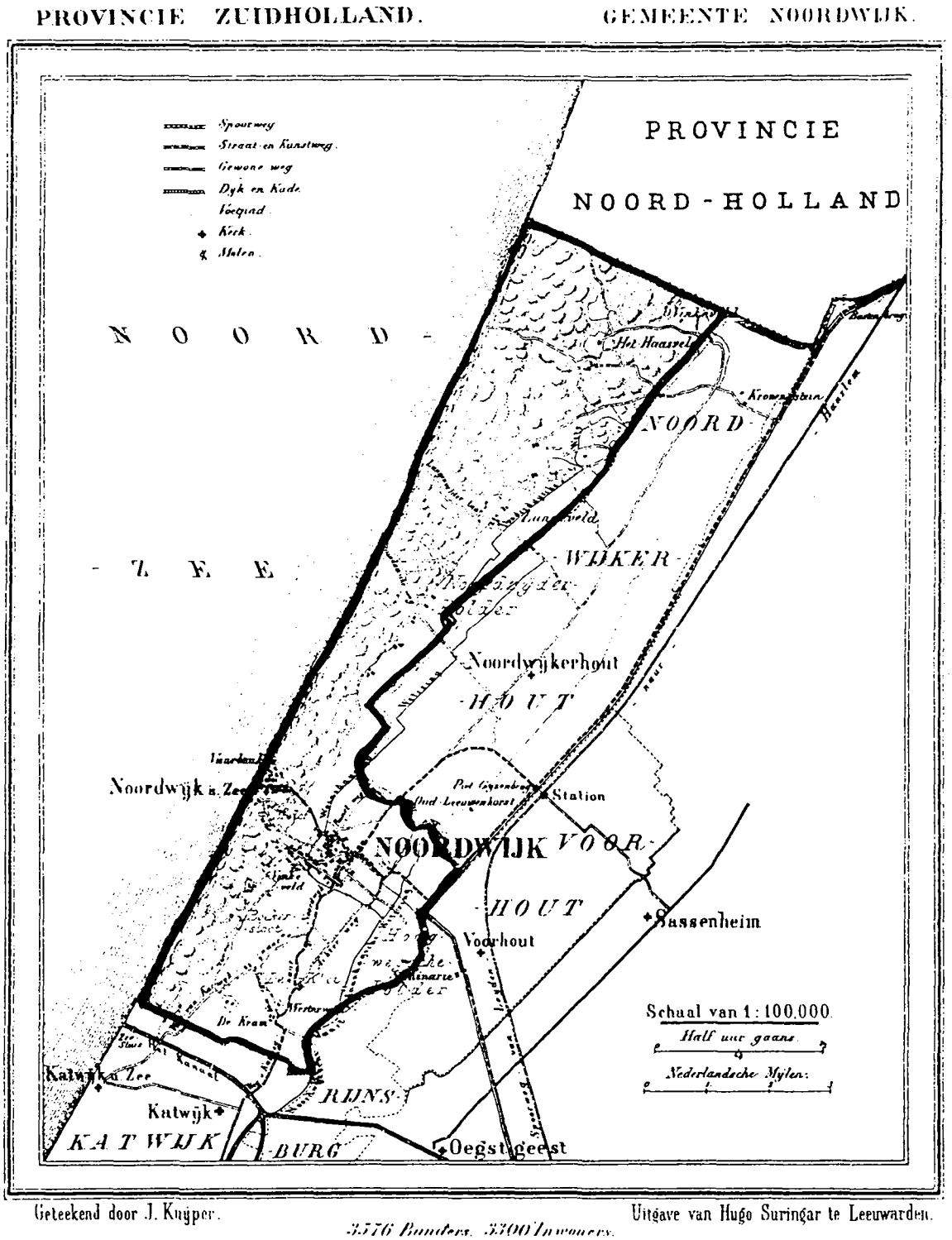

Figuur 3. De gemeente Noordwijk anno 1867. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

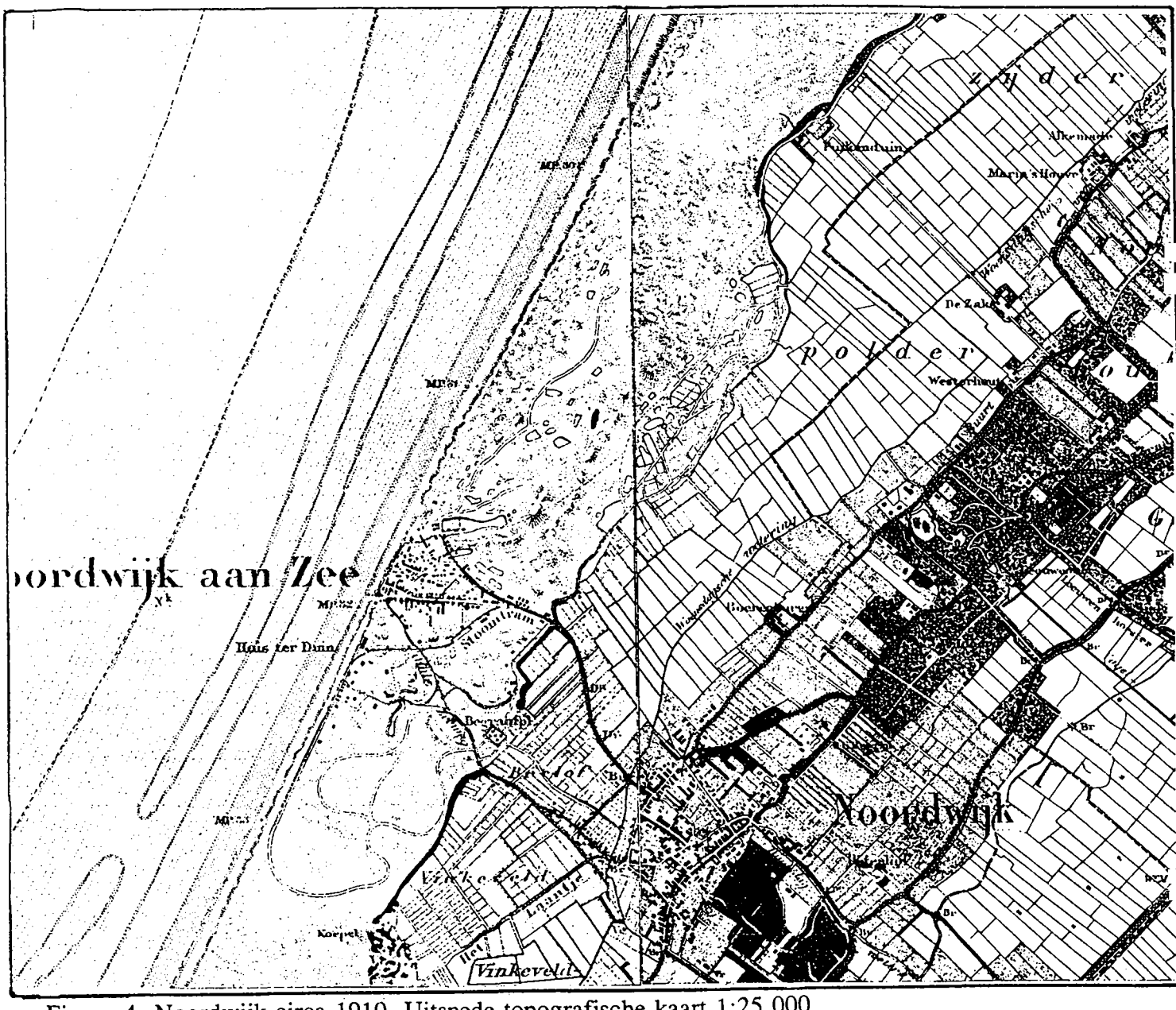

Figuur 4. Noordwijk circa 1910. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnrs. 382 en 383 (1902/1912).

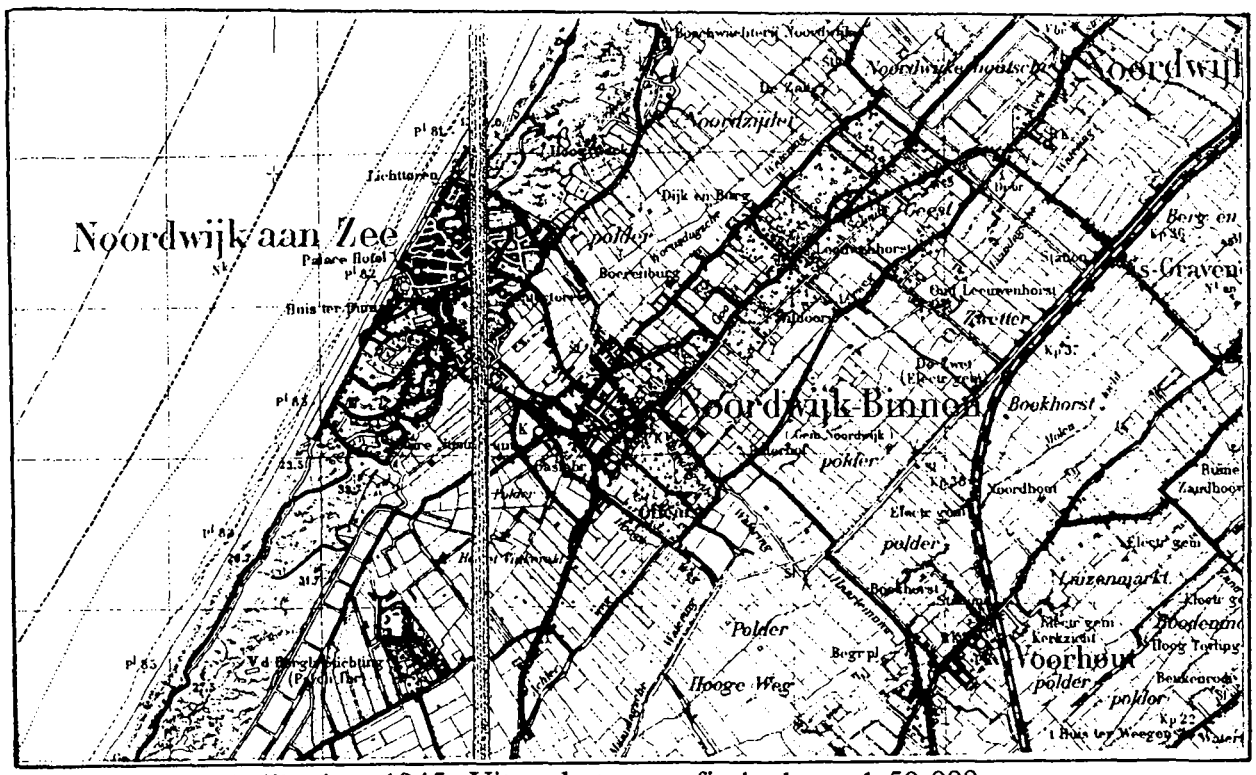

Figuur 5. Noordwijk circa 1945. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnr. 30 Oost (1949).

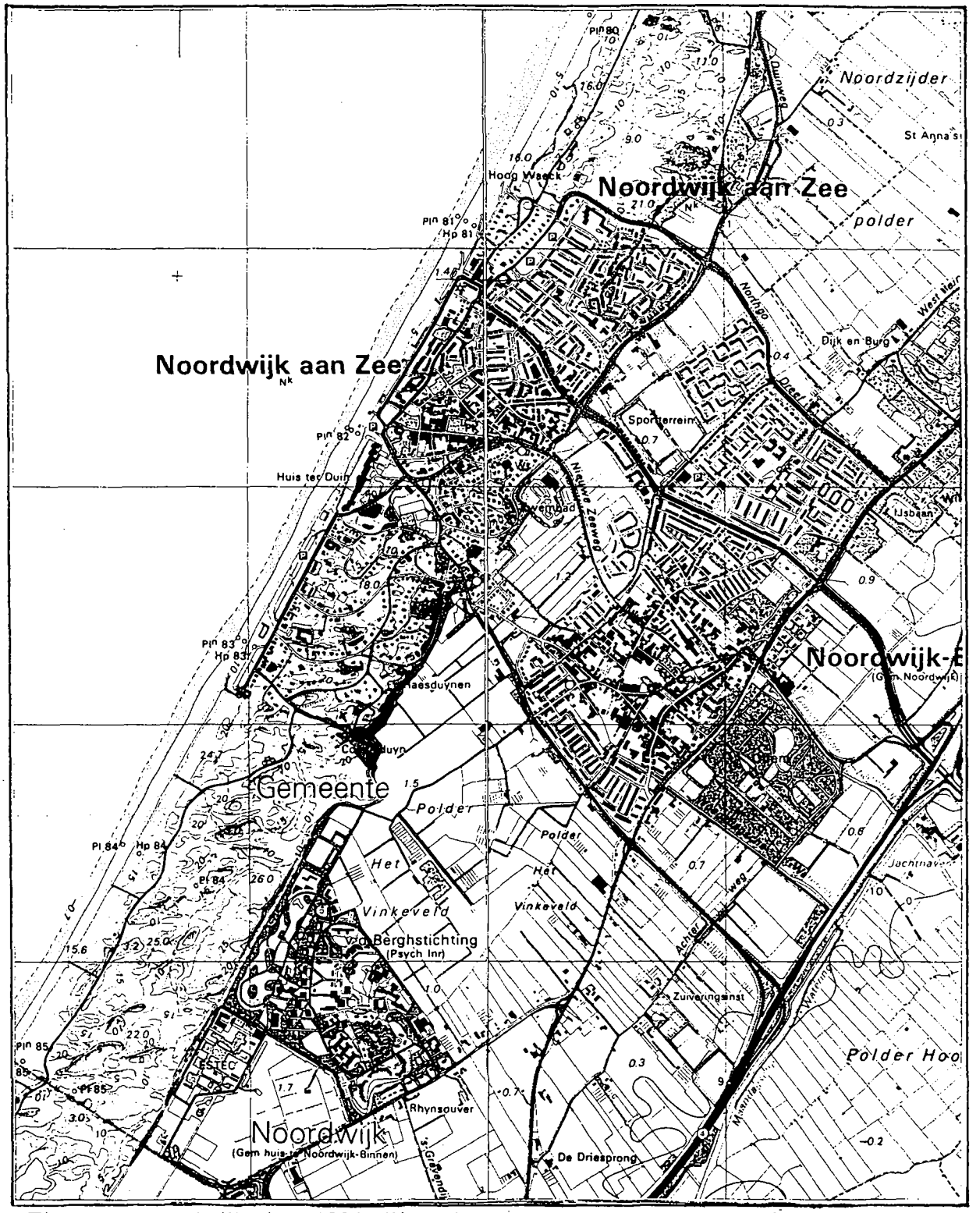

Figuur 6. Noordwijk circa 1990. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 30 E en 30 F (1990).

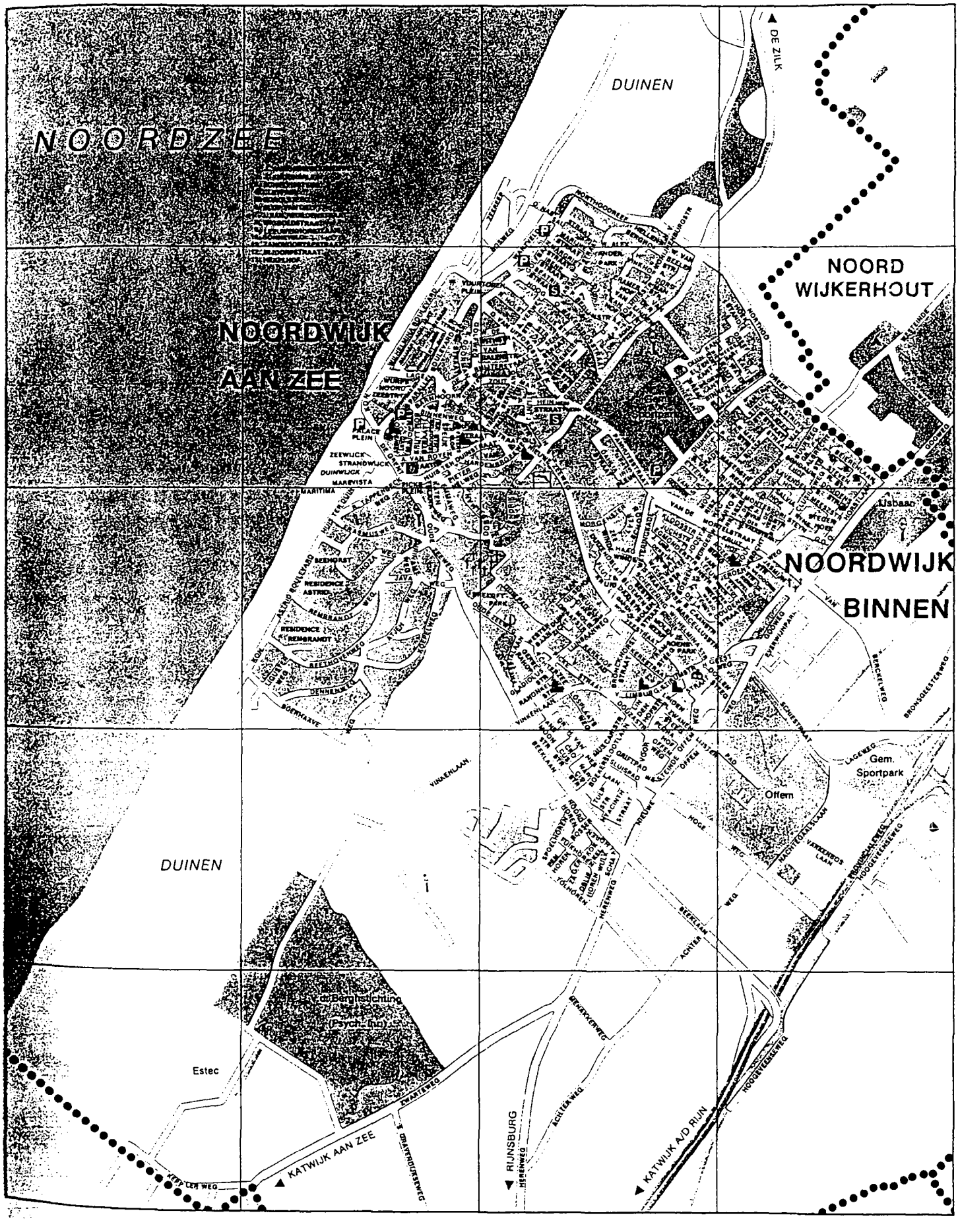

Figuur 7. Straatnamenkaart van Noordwijk.

Figuur 8a. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Noordwijk in de periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda)

Figuur 8b. Noordwijk anno 1989 (ter vergelijking)

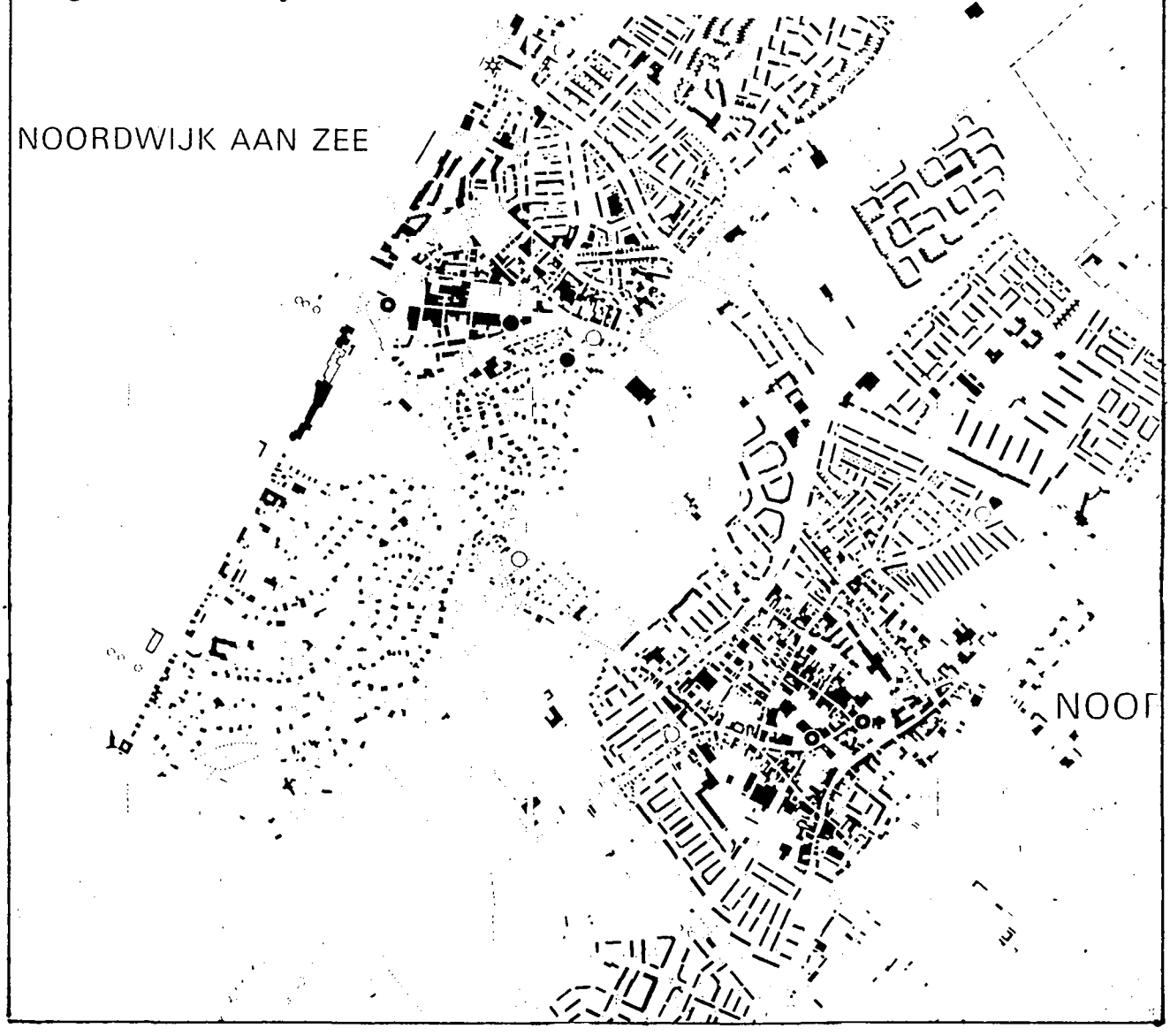

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE NOORDWIJK

Inleiding

De gemeente Noordwijk bestaat uit de kernen Noordwijk-Binnen en Noordwijk aan Zee. Noordwijk-Binnen is een strandwallendorp, waarvan de bebouwing zich aanvankelijk ontwikkelde langs de op de strandwal gelegen hoofdweg, de Voorstraat, gelegen in het verlengde van de Gooweg en tussen de Woensdagse en Dinsdagse Watering (nu: Wilhelminastraat). Vanuit de Voorstraat ontwikkelde het dorp zich vervolgens in noordwestelijke richting. Daarnaast kende Noordwijk-Binnen ook al vroeg bebouwing langs de haaks op de Voorstraat gelegen Douza- en Pickéstraat, de oudste verbindingsweg met Noordwijk aan Zee en daarom ook wel Oude Zeeweg geheten. Noordwijk aan Zee is in oorsprong een vissersdorp, ontstaan in de zeventiende eeuw. Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw veranderde het karakter van deze plaats ingrijpend als gevolg van de ontwikkeling tot moderne badplaats, een ontwikkeling die het karakter van de bebouwing overigens nog steeds beheerst.

Dorpsbebouwing

Het straatbeeld van de kern van Noordwijk-Binnen (de Voorstraat en het Lindenplein) wordt bepaald door zeventiende- en vooral achttiende-eeuwse bebouwing. Gedurende de negentiende eeuw werd deze bebouwing aangevuld met een groot aantal winkeltjes en monumentale panden. Een ander straatbeeldbepalend element is de agha van de ver-schillende oudere straten. De Voorstraat, het Lindenplein en de Douza- en Pickéstraat zijn alle voorzien van een enkele of dubbele rij leilinden. Van deze twee laatste straten is overigens het agrarische karakter van de bebouwing opmerkelijk (verschillende bollenschuren en - bedrijven).

Van het oorspronkelijke karakter van Noordwijk aan Zee als vissersdorp is weinig meer terug te vinden. Typerend is het huidige het straatbeeld van de Parallelboulevard, waar temidden van de talrijke appartementenflats nog slechts een enkel witgepleisterd vissershuisje staat (nr. 15). Ook is nog aanwezig een binnenduinse boerderij. Van de "oude" badplaats is nog redelijk wat terug te vinden. Aan de Koningin Astridboulevard staan nog enkele oorspronkelijke hotels/ pensions uit de eerste decennia van deze eeuw en er resteert nog een gedeelte van Huis ter Duin uit circa 1925, dat echter ingepast is in grootschalige nieuwbouw. In de achter deze boulevard gelegen, door D.Wattez ontworpen villawijk zijn eveneens enkele oudere hotels terug te vinden. Tevens kent deze wijk enige karakteristieke villa's, waarvan de meeste dateren van de eerste decennia van deze eeuw. Vrij uniek - en karakteristiek voor de oudste ontwikkeling van dit villagebied - zijn de houten buitenhuisjes, waarvan er nog enkele bewaard zijn gebleven.

Planmatige bebouwing

Van planmatige woningbouw is slechts in bescheiden mate sprake. In Noordwijk-Binnen is min of meer planmatige woningbouw te vinden aan de Katwijkse-, Zandvoortse-, Wassenaarse- en IJmuidensestraat (circa 1920). Van iets later datum zijn de woningen aan de Prins Bernard- en Piet Heisstraat in Noordwijk aan Zee.

Bijzondere bebouwing

Van de bijzondere bebouwing zijn vermeldenswaardig het voormalige raadhuis aan de Voorstraat van N. Molenaar uit 1883, de St. Jorisdoelen, met negentiende-eeuwse delen, Huize Calorama aan de Gooweg en de psychiatrische inrichting Sancta Maria (circa 1930).

Park- en agha

Aan de Nieuwe Offemweg grenst het landgoed Offem. Het parkgedeelte is niet te bezichtigen, wel te bereiken zijn de verschillende poortgebouwtjes aan de Nachtegaallaan en de Offemweg. Aan de Gooweg ligt een fraaie begraafplaats met aulagebouwtje. Aan de Oude Zeeweg bevindt zich een tweede begraafplaats, waar onder meer te vinden zijn het familiegraf van de familie Van Limburg Stirum en oorlogsgraven uit de Tweede Wereldoorlog.

Monumenten van bedrijf en techniek

In Noordwijk aan Zee bevinden zich een fraaie watertoren en een vuurtoren, beide uit de jaren '20.

Verdedigingswerken

Gedurende de Tweede Wereldoorlog maakte Noordwijk aan Zee deel uit van de Duitse verdedigingslinie. Direct aan de kust zijn hier vele bunkers gebouwd, waarvan nog enkele zijn terug te vinden in de Zeereep ten noorden van de bebouwde kom en één op het terrein van de Van den Berghstichting.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

NOORDWIJK

Stedebouwkundige typologie

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk villagebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Villagebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openluchtrecreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

a. Psychiatrische inrichting

Na 1945 gereconstrueerd gebied

Gebieden met bijzondere waarden

1 Duinvillagebied

NOORDWIJK: Gebieden met bijzondere waarden

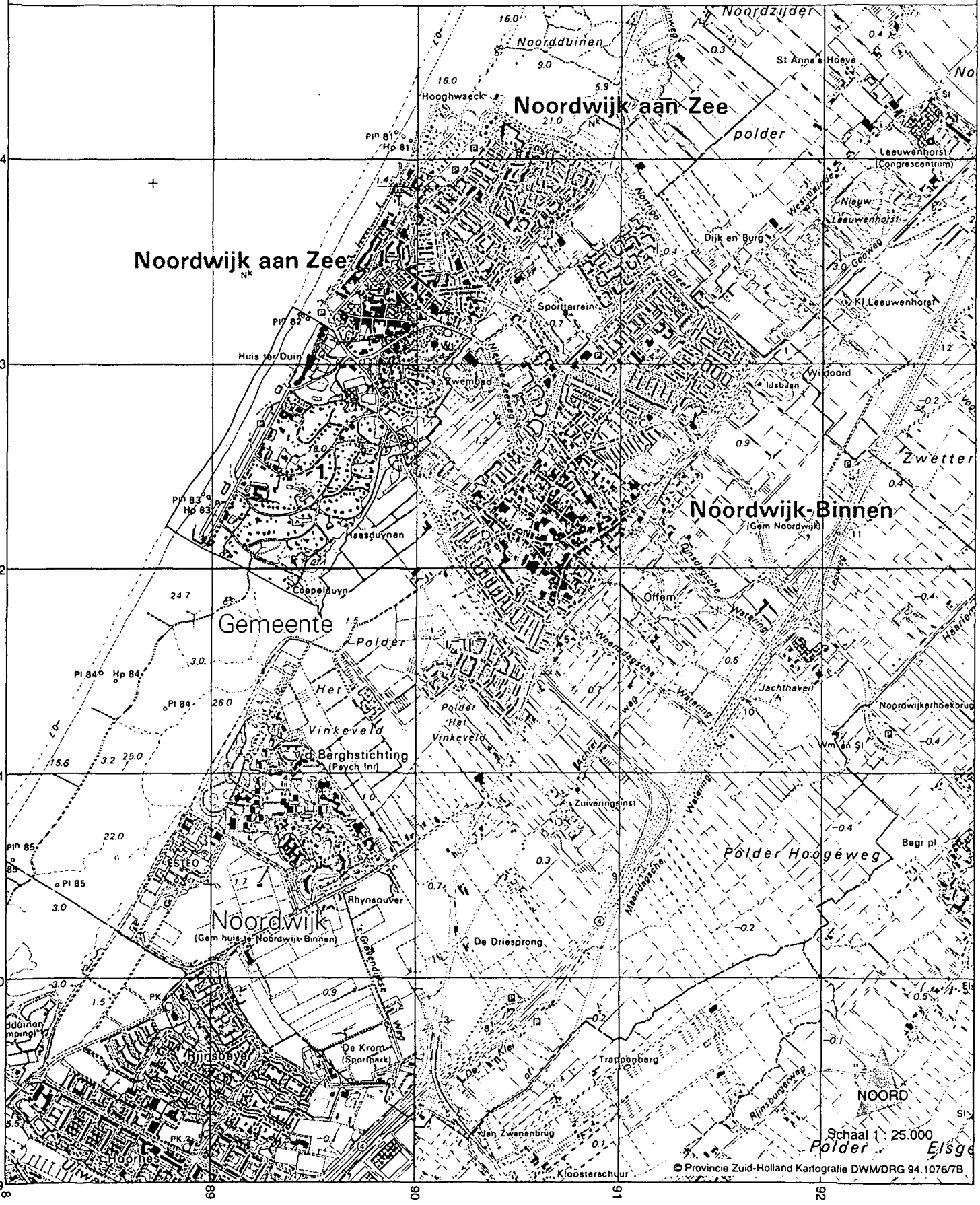

NOORDWIJK: Stedebouwkundige typologie

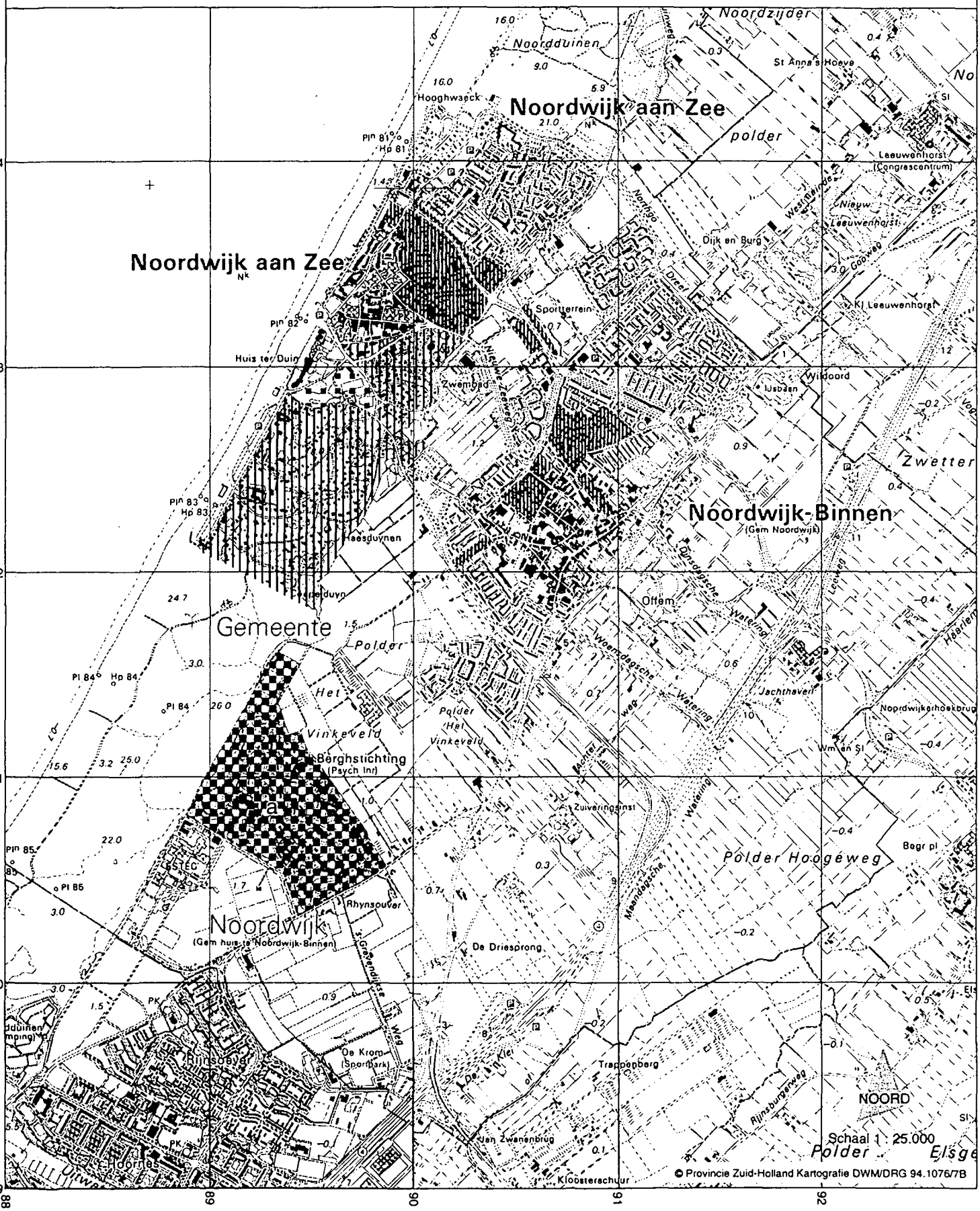

D. GEBIED MET BIJZONDERE WAARDEN IN NOORDWIJK

1. Duinvillawijk Noordwijk aan Zee

Criteria	Gebieden 1
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorisch kwaliteiten;	+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).	
II Bijzondere historische betekenis, zoals:	
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).	
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;	+
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	+
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	±
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).	++

Toelichting

1.Duinvillawijk Noordwijk aan Zee

Het villapark in de duinen ten zuiden van de dorpskern van Noordwijk aan Zee is bijzonder voor Nederland door zijn ouderdom, functie en inpassing in het duinlandschap.
Het gebied wordt begrensd in het westen door de Noordzeekust, in het noorden door de Rudolf Tappenbeckweg, Abraham van Hooyenstraat en Nieuwe Zeeweg terwijl in het oosten groenstroken, die de wijk van de achtergelegen bollenvelden scheidt, de grens vormt (zie kaartje).

Reeds in 1883 werd door de tuinarchitect D. Wattez uit Bussum in opdracht van de Maatschappij Noordwijk tot exploitatie van duingronden een plan ontwikkeld, waarbij Noordwijk aan Zee een badplaats moest worden met hotels (o.a. Huis ter Duin), omvangrijke groengebieden etcetera. In de jaren 1890 werden de eerste wegen in het huidige villapark gerealiseerd. Zij hebben een slingerend beloop, dat zoveel mogelijk de lager gelegen delen tussen de duintoppen volgt. Op deze toppen werden vanaf de laatste decennia van de 19e eeuw villa's gebouwd, die vanwege hun opmerkelijke ligging de gehele omgeving domineren. Daarnaast hebben zij architectuur-historische waarde. De nieuwbouw schreed zeer langzaam voort, zodat rond 1945 zeer veel open plaatsen de mogelijkheid tot na-oorlogse invulling boden. Deze invulling doet echter weinig afbreuk aan het bijzondere karakter van deze villawijk in de duinen. De meeste naoorlogse villa's werden in de lagergelegen delen, dichter langs de wegen, gebouwd.

Men kan in de wijk twee delen onderscheiden. Het zuidelijke deel werd het eerst gerealiseerd en kent het oude, slingerend stratenpatroon. De kavels zijn hier vrij omvangrijk, zodat de bebouwing een open karakter heeft. Het gebied ten noorden van de Oude Zeeweg is voornamelijk na de Tweede Wereldoorlog ingevuld en kent een fijnmaziger stratenpatroon en een meer kleinschalige verkaveling. De bebouwing is hier ook gevarieerder met een watertoren (1917), een tweetal kerken en een begraafplaats. Niettemin bevinden zich ook in dit meer centraal in de badplaats gelegen villagebied enkele karakteristieke villa's, hotels en pensions uit de periode voor 1945, waarbij vooral de bebouwing bij de driesprong van de Oude Zeeweg en Huis ter Duinstraat (het Picképlein) een sterk beeldbepalende functie vervult.

Aan het strand werden langs de Koningin Astridboulevard hotels, pensions en vakantiehuizen voor de welgestelden gebouwd. Anders dan de sterk gemoderniseerde noordelijke boulevard is het oorspronkelijke, kleinschalige karakter nog goed bewaard gebleven. Van de oude hotels zijn nog enkele gave exemplaren aanwezig.

Vermeldenswaard is verder de natuurlijke omgeving: het reliëfrijke duingebied met zijn typische vegetatie, die van west naar oost overgaat van lage helm naar struikgewas. De oostelijke rand van de wijk wordt gevormd door boomaanplant, die de wijk vanuit het binnendorp een zekere beslotenheid verschaft.